

نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده

رضا محمدی نیا^۱، سیداحمد احمدی حاجی‌آبادی^۲

دریافت مقاله: ۹۶/۰۲/۱۵

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۴/۲۵

چکیده

در شرایط تهدید دشمنان و به وقوع پیوستن جنگ، بسیج منابع ملی بسته به شرایط داخلی و خارجی و نیز با توجه به نوع و ویژگی تهدیدات پیش‌رو، متفاوت بوده و می‌تواند نقش‌های متفاوتی ایفا نماید. این تحقیق باهدف «دستیابی به نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده» انجام‌شده است. روش تحقیق در پژوهش حاضر، از نوع زمینه‌یابی و از نظر کارکرد، کاربردی و توسعه‌ای بوده و مطابق روش آمیخته، ضمن مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، داده‌های جمع‌آوری‌شده مورد تجزیه و تحلیل کمی قرار گرفته و نتایج آن در روش توصیفی (کیفی) مورد بهره‌برداری واقع شده است.

بر اساس یافته‌های تحقیق مهم‌ترین ویژگی‌هایی از جنگ‌های آینده که پرداختن به موضوع بسیج منابع ملی را ضروری می‌نمایند عبارت‌اند از: «تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات»، «دانش و فناوری محور بودن»، «اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده» و «ائتلافی بودن» و از سوی دیگر مهم‌ترین کارکردهای بسیج منابع ملی که تأثیری معنادار بر نتیجه جنگ‌های آینده خواهند داشت عبارت‌اند از: «بازدارندگی»، «فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم» و «بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع».

بسیج منابع ملی می‌تواند ظرفیتی بی‌نظیر را در اختیار رهبران و فرماندهان قرار دهد تا با اتکا به آن بتوانند اولاً بازدارندگی ایجاد نمایند و ثانیاً در صورت بروز جنگ، سرنوشت نبرد را به نفع جبهه خودی تغییر دهند.

واژگان کلیدی: بسیج، منابع ملی، بسیج منابع ملی، جنگ، جنگ‌های آینده

^۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه علوم انتظامی امین

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) ahmad.15446@yahoo.com

مقدمه

جنگ همزاد بشریت بوده و از دیرباز زندگی او را با مخاطرات، عجین نموده است. بشریت در طول ۵۰۰۰ سال تمدن خود، ۱۴ هزار جنگ را تجربه کرده و در این جنگ‌ها قریب به ۴ میلیارد انسان جان باخته‌اند. در قرن بیستم بیش از ۲۲۰ جنگ به وقوع پیوسته که بیش از ۲۰۰ میلیون نفر تلفات انسانی داشته است. (موحدی نیا، ۱۳۸۵، ۴۳) و گسترش فناوری‌ها عمق این تهدیدات را مرتباً افزایش داده است. (درویشی، ۱۳۸۷: ۱۶۸)

از این رو همه‌ی حکومت‌ها در راستای حفظ موجودیت و بقاء خود به دنبال کسب قدرت و آمادگی دفاعی در برابر تهدیدات متنوع پیش روی خود هستند و ادیان مختلف به‌ویژه دین مبین اسلام نیز بر امر دفاع در برابر تهاجم بیگانگان تأکید فراوان نموده‌اند (کوچکی بادلانی، ۱۳۹۱: ۳۶) در این راستا شناخت و به‌کارگیری همه‌ی منابع و در ادامه، بسیج آن‌ها می‌تواند نقشی ارزنده و تعیین‌کننده در نتیجه‌ی جنگ‌ها داشته باشد.

بسیج منابع ملی همچنان که در بند یکم سیاست‌های کلی پدافند غیرعامل آمده است، باید بتواند با استفاده از مجموعه‌ی اقدامات غیرمسلحانه؛ موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابله با تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن گردد. (سیاست‌های کلی ابلاغی توسط مقام معظم رهبری در بخش پدافند غیرعامل)^۱

بر این اساس لازم است کلیه‌ی منابع مادی و معنوی، اعم از منابع داخلی و ظرفیت‌های خارجی، در یک بسیج همگانی به‌کارگیری شود؛ لیکن آنچه دارای اهمیت بالاتری می‌باشد استفاده از منابع داخلی و منابع ملی است؛ چرا که در دسترس هستند. با عنایت به ظرفیت‌های بی‌شمار کشور، اگر بسیج منابع ملی به اتکای انگیزه‌های اعتقادی، دانش بومی و منابع داخلی باشد، موجب کاهش آسیب‌پذیری‌های داخلی و افزایش بازدارندگی دفاعی شده و می‌تواند نقش چشم‌گیری در تعیین سرنوشت جنگ‌های احتمالی آینده داشته باشد.

اصلی‌ترین این منابع، منابع انسانی است که اگر بسیج این منابع به نحو مطلوب در کشور انجام شود، خود موتور حرکت بسیج سایر منابع کشور خواهد شد. رهبر معظم انقلاب می‌فرمایند: ... اگر یک انقلاب از طرف مردم مؤمن حمایت شد، بیمه است. این مطلبی است که همه آن را می‌فهمند. اگر بخواهیم انقلاب و کشور بیمه باشد، جمهوری اسلامی آسیب ناپذیر باشد، باید این شور و شوق، این حرکت عمومی مردم و این بسیج عظیم نیروهای ملت را روزبه روز تقویت کنیم. (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۶۹/۹/۵)

هدف اصلی در این تحقیق دستیابی به نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده است؛ ضمن آن‌که اهداف فرعی شناسایی ویژگی‌های جنگ‌های آینده و نیز شناسایی کارکردهای مختلف بسیج منابع ملی می‌باشد. فرضیه آن است که بسیج منابع ملی می‌تواند نقشی اثرگذار در نتیجه‌ی جنگ‌های آینده داشته باشد.

مبانی نظری

پیشینه شناسی:

تاکنون راجع به جنگ‌های آینده مقالات متعددی منتشر شده که نمونه کارهای انجام‌شده در فهرست منابع موجود است. در خصوص بسیج منابع نیز مقالاتی نوشته‌شده که از آن جمله می‌توان در «بسیج منابع در انقلاب اسلامی ایران» نوشته عباس کشاورز شکری و احسان فرهاد در ۱۳۹۰ (که در آن به فرآیند بسیج منابع در انقلاب اسلامی ایران بر اساس نظریه بسیج منابع چارلز تیلی پرداخته شده) و یا «پشتیبانی همه‌جانبه و بسیج منابع ملی در سازمان دفاع ملی «نوشته» س. فتحاء پادل و بزر، رابرت، ترجمه محمدرضا آشتیانی در سال ۱۳۹۱ (که در آن تأکید می‌کند بسیج منابع ملی روی جذب، آموزش و گسترش منابع (انسانی و مادی) اثرگذار است و سازمان دفاع ملی قادر خواهد بود استفاده از راهبردهای بسیج منابع ملی را گسترش دهد) لکن در خصوص نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده مطلبی یافت نشد که این مورد به‌عنوان نوآوری این پژوهش محسوب می‌شود.

مفهوم شناسی:

بسیج: بسیج، به فرا گردی اطلاق می‌شود که طی آن، یک فرد، سازمان، گروه و جریانی را قادر می‌سازد کنترل خویش را بر منابع لازم برای کنش جمعی، (اعم از انسانی و مادی) توسعه دهد. برخی نظریه پردازان جنبش‌های اجتماعی، توانایی گروه‌ها در رسیدن به قدرت را وابسته به سه عنصر می‌دانند: میزان کنترل بر منابع جمعیتی، میزان کنترل بر منابع تهدید و میزان کنترل بر منابع اقتصادی. حال اگر گروهی کنترل خود را بر هر یک از این سه منبع یا تمامی آن‌ها اعمال کند گفته می‌شود در حال بسیج است. منظور از بسیج توده‌ای یا مردمی، توانایی رهبر یا رهبران بسیج‌گر در جلب پشتیبانی بخش‌های گسترده‌ای از مردم، در جریان یک جنبش اجتماعی و در عالی‌ترین شکل آن، یک انقلاب است.

طبقه‌بندی دیگری از بسیج، آن را به سه نوع تقسیم می‌کند؛ بسیج تدافعی، بسیج تهاجمی و بسیج تدارکی. بسیج تدافعی هنگامی صورت می‌گیرد که تهدیدی از خارج، اعضا یک گروه را وامی‌دارد که منابع خود را برای جنگ با دشمن گرد هم آورند. در بسیج تهاجمی، گروه بسیج‌گر در واکنش نسبت به فرصت‌های مناسب برای تحقق خواسته و منافع خود، اقدام به بسیج می‌نماید و بسیج تدارکی نوعی از بسیج است که با پیش‌بینی فرصت‌ها و تهدیدهای آینده، به انباشت و ذخیره‌سازی منابع می‌پردازد. (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۱۱)

بسیج یک اندیشه است، یک فکر است، یک منطق است، یک منظومه‌ی فکری است. بسیج صرفاً یک حرکت احساسی نیست؛ یک منطق قوی پشت سر بسیج وجود دارد؛ این منطق، این علم، وقتی با عمل همراه می‌شود، این غوغا را درست می‌کند؛ این حوادث شگفت‌آور را خلق می‌کند. (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۳/۹/۶)

بسیج ملی: بسیج ملی عبارت است از تدارک دیدن برای جنگ یا سایر بحران‌ها از طریق ذخیره‌سازی و سازمان‌دهی مواد خام، متمرکز کردن تلاش‌های صنعتی در جهت مقاصد امنیت ملی و آماده کردن کارکنان ذخیره و واحدهای گارد ملی و سایر موظفین برای خدمت فعال نظامی و یا تشکیل دادن و عملیاتی کردن سازمان‌های نظامی جدیدی که از غیرنظامیان بی‌بهره از تعلیمات نظامی، وارد خدمت نظامی می‌شوند. (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۸)

¹ National Mobilization

منابع ملی^۱: تمامی اموال، دارایی‌ها و ثروت یک کشور، مانند نیروی انسانی، مواد خام صنعتی، کشاورزی، وسایل ارتباطات، تأسیسات بازرگانی دولتی، اسناد مهم و به‌طور کلی دارایی‌های قابل تقویم یک کشور. (قوام، ۱۳۶۵: ۸)

انواع منابع ملی عبارت‌اند از:

الف- سرمایه‌های انسانی: جمعیت، نخبگان و متخصصان علمی و فناوری، رهبران و مدیران عالی کشور

ب- منابع مادی: منابع اقتصادی و بازرگانی خارجی، امکانات تسلیحاتی و تجهیزاتی، منابع ارتباطاتی- اطلاعاتی و رسانه‌ای، منابع علمی- فن‌آوری و تولیدی، منابع خدمات مهندسی و راه و ساختمان، تأسیسات و ذخایر حیاتی، وسعت سرزمینی و محیط‌زیست.

رهبر معظم انقلاب مواردی همچون وسعت، تنوع جمعیتی، برخورداری از منابع مهم انرژی دنیا و بسیاری از مواهب طبیعی، هوشمندی بالای مردم، وجود پیوند عمیق میان دولت و مردم، سطح مشارکت بالای مردم در تصمیم‌گیری‌ها و انتخابات و موقعیت جغرافیایی بسیار حساس ایران را از مؤلفه‌های مادی قدرت کشور برمی‌شمارند. (بیانات رهبر انقلاب، ۱۳۸۴/۱۲/۲۳)

پ- سرمایه‌های اعتباری و ارزشی: آثار تمدنی و فرهنگ ملی و مذهبی، اصول و ارزش‌های دینی و انقلابی، اعتبار ملی و فراملی، مبانی و پشتوانه‌ی حقوقی، اطلاعات در فضای حقیقی و مجازی، نظام مدیریتی و رهبری، دانش و سرمایه‌های علمی، سرمایه‌های اجتماعی (اتحاد ملی، اعتماد ملی، باور ملی). (محمدی‌نیا، ۱۳۹۳: ۲۰۳)

مفهوم منابع معنوی قدرت را اولین بار جوزف‌نای در سال ۱۹۹۰ در کتابی، تحت عنوان «تغییر ماهیت قدرت آمریکایی» مطرح کرد. خود او مجدداً در سال ۲۰۰۴ مفهوم قدرت نرم را در کتاب «قدرت نرم، راه موفقیت در سیاست‌های جهانی» موردبررسی بیشتر قرار داد. او در کتاب اخیرش قدرت نرم را این‌گونه تعریف کرده است: «قدرت نرم، توانایی تأثیرگذاری بر دیگران برای به دست آوردن نتایج مطلوب از طریق جذابیت به‌جای اجبار یا تطمیع است». این «جذابیت» بیشتر بر ابعاد ذهنی و روانی قدرت متکی است. مطابق با این دیدگاه، "قدرت هر ملت به تصور ملت‌های

¹ National Sources

دیگر نسبت به آن‌ها و تصور آن‌ها نسبت به قدرت ملت‌های دیگر بستگی دارد" (جوزف‌نای، ۱۳۸۹).

از دیدگاه مقام معظم رهبری، مهم‌ترین منابع قدرت ملی، منابع قدرت معنوی هستند: «این نظام، متکی به قدرت معنوی و متکی به ایمان و متکی به پایه‌های مستحکم عقیده است». ایشان منابع قدرت مادی را آن هنگام کارساز می‌دانند که بر مبنای قدرت معنوی تجهیز شده باشند. "وقتی قدرت با معنای الهی معنا شد، امکانات مادی را با پشتوانه‌ی معنوی، آن‌چنان به کار می‌گیرد که حقوق انسان‌ها تضییع نمی‌شود، برای حق تلاش می‌کند و پیروزی نهایی متعلق به اوست". (بیانات رهبر انقلاب، ۱۳۸۲/۴/۲۹)

بسیج منابع ملی، اهداف و سیاست‌ها: تدارک، آماده‌سازی و بهره‌گیری سازمان‌یافته‌ی منابع کشور در تمامی شرایط بحرانی به نحوی که ضمن حفظ سرمایه‌های ملی، موجب افزایش بازدارندگی و مصونیت بخشی به کشور شده و پایداری ملی را ارتقاء بخشد (محمدی نیا، ۱۳۹۳: ۷). اگر بخواهیم شناخت درستی از بسیج منابع ملی پیدا کنیم می‌بایست اهداف، سیاست‌ها، اصول و فرآیندهای آن را تشریح کنیم.

هدف از بسیج منابع ملی، حفظ سرمایه‌های ملی، افزایش بازدارندگی دفاعی، کاهش آسیب‌پذیری‌های کشور، استمرار خدمات ضروری در بحران‌های دفاعی، افزایش پایداری ملی و تسهیل مدیریت در بحران‌های فراگیر می‌باشد (همان).

بسیج منابع ملی تابع یکسری سیاست‌ها می‌باشد که می‌توان به شکل زیر برشماری کرد:

۱. پیش‌بینی مدیریت واحد با اعمال اختیارات و محدودیت‌های خاص برای شرایط ویژه.
۲. تهیه طرح و برنامه‌های بسیج منابع با توجه به ماهیت، شدت و دامنه شرایط ویژه و با تکیه بر دانش و تجارب داخلی و خارجی مشتمل بر:
 - سازوکار جمع‌آوری امکانات، منابع و توانمندی‌ها
 - ایجاد ظرفیت‌های لازم برای امکان پاسخ‌گویی متنوع
 - برآورد نیازها و نظام تأمین آن‌ها
 - استفاده از ظرفیت‌ها و امکانات خارج از کشور
 - شبکه‌سازی سازمان‌ها و پیوند تمامی سطوح دولتی، خصوصی و سازمان‌های غیردولتی
 - به‌منظور هم‌افزایی کلیه توانمندی‌ها در شرایط ویژه

- طراحی پیشگیرانه و اقدام به‌موقع برای ایجاد امنیت و کاهش خسارات، نجات جان افراد، حمایت از اموال و محیط‌زیست و تأسیسات و شریان‌های حیاتی
- تدوین قوانین، مقررات و رویه‌ها
- تعیین نقش‌ها و مسئولیت‌های متصدیان در سطوح مختلف (محلی، استانی و ملی)
- سازمان‌دهی، برنامه‌های آموزشی، تجهیز و تمرین
- ۳. تقویت زیرساخت‌های لازم به‌منظور افزایش قدرت پاسخ‌گویی در شرایط ویژه ازجمله:
 - افزایش قدرت بسیج صنعتی و تجهیزات و ذخیره‌سازی کالاهای استراتژیک
 - تدوین سازوکارهای حقوقی و قانونی برای استفاده از کلیه منابع انسانی، امکانات و منابع کشور (دولتی، حقیقی و حقوقی) با حفظ حقوق صاحبان آن‌ها
 - پیش‌بینی سازوکار لازم جهت حفظ و تقویت روحیه، افزایش پایداری و مشارکت مردم (دانشگاه عالی دفاع ملی، مبانی و ابعاد بسیج ملی، ویرایش چهارم، ۱۳۸۸)

اصول بسیج منابع ملی:

بسیج منابع ملی دارای یکسری اصول می‌باشد که اهم آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. اصل شناسایی
۲. اصل ترکیب (هم‌افزایی): برای چه موضوعی، چه توانمندی‌هایی باید با یکدیگر ترکیب شوند تا پاسخ گوی آن وضعیت باشد؟
۳. اصل حفظ منابع: تأکید برافزایش امنیت منابع و حفاظت از آن‌ها و جلوگیری از هدر رفت و یا ضایع شدن منابع و کاهش آسیب‌پذیری منابع
۴. اصل اندازه (کمیت): برای هر موضوع، چه مقدار از دارایی‌ها و منابع باید بسیج گردد؟
۵. اصل تناسب: برای هر موضوع و بحران مشخص، منابع و امکانات متناسب با همان باید بسیج گردد.
۶. اصل استمرار: استمرار بسیج امکانات تا محقق شدن هدف.
۷. اصل تبدیل: تبدیل منابع و امکانات غیرکاربردی به منابع و دارایی‌های دیگری که در راستای تحقق اهداف موردنیاز می‌باشد.
۸. اصل بازتولید یا بازیابی: برنامه‌ریزی برای تجدید منابع و دارایی‌های مصرف‌شده، به‌منظور ممانعت از پایان یافتن سرمایه‌های ملی موردنیاز بسیج (همان).

فرایند بسیج منابع ملی:

انجام هرگونه عملیات می‌بایستی بر مبنای فرایندی تعریف‌شده صورت گیرد تا بتوان توقع داشت اهداف و نتایج پیش‌بینی‌شده محقق گردد. بسیج منابع ملی نیز از این امر مستثنی نبوده و دارای فرایندی است که عبارت است از:

۱. شناسایی و اطلاعات

۲. ترکیب

۳. ایمنی و حفظ منابع

۴. توزیع منطقی

۵. به‌کارگیری و مصرف بهینه

۶. جایگزینی

۷. بازیابی

ارزیابی و اصلاح روش (همان)

حال پس از شناخت مقوله بسیج منابع ملی، به دنبال آن هستیم تا ببینیم بسیج منابع چه نوع کارکردهایی دارد؟ و بر اساس این کارکردها به چه میزان می‌تواند در جنگ‌های آینده (با ویژگی‌هایی که ترسیم می‌شود) نقش ایفا کند؟ بر اساس مفاهیم ذکرشده، می‌توان کارکردهای بسیج منابع ملی را به‌صورت ذیل برشماری نمود که بایستی پس از تأیید روایی آن از سوی نخبگان، از طریق جامعه آماری به آزمون گذاشته شود:

۱. بازدارندگی: اگر حکومتی توان بسیج منابع خود را در مقابله با تهدیداتی همچون جنگ داشته باشد و برای این کار برنامه مدونی تنظیم کرده باشد، قطعاً دشمنان در محاسبات خود آن را در نظر گرفته و این موضوع می‌تواند عاملی بازدارنده برای آنان محسوب گردد.

۲. افزایش قدرت از طریق هم‌افزایی توانمندی‌ها

۳. بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع از طریق: شناسایی، ترکیب یا تبدیل، حفاظت از منابع و استفاده از آن‌ها به‌اندازه و متناسب با مقدار موردنیاز و درنهایت بازتولید منابع مصرف‌شده

۴. فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم

۵. تأمین سریع نیازمندی‌های موردنیاز از طریق شبکه‌سازی سازمان‌های دولتی و غیردولتی

۶. به‌کارگیری ظرفیت‌های داخل و خارج کشور در راستای تحقق اهداف

۷. ارتقاء پایداری ملی از طریق مشارکت گسترده مردم

معنای اصطلاحی جنگ:

در این قسمت به سه تعریف از جنگ بسنده می‌کنیم:

۱. جنگ چیزی جز یک نبرد تن‌به‌تن در سطحی گسترده نیست، بنابراین جنگ، عملی خشونت-آمیز جهت وادار ساختن حریف به انجام خواسته‌ی ما است. (Clausewitz, 1984: 87)
۲. جنگ در اصطلاح نظامی به معنای هنر پیشبرد اهداف سیاسی با استفاده از نیروهای مسلح می‌باشد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶)
۳. جنگ ادامه‌ی سیاست است، با ابزاری دیگر. (Clausewitz, 1984)

رویکردها و دوره‌های متمایز جنگ‌ها:

امروزه رویکردهای ذیل درباره‌ی جنگ‌های نوین در محافل نظامی مورد بحث می‌باشد که عبارت‌اند از:

۱. جنگ نسل چهارم^۱. (اندیشگاه شریف، ۱۳۸۸)
 ۲. جنگ عصر چهارم^۲ (همان)
 ۳. جنگ موج سوم^۳. (همان)
 ۴. جنگ دوره ششم. (زهدتاب سلماسی، ۱۳۸۵: ۶)
 ۵. دوره‌های متمایز جنگ. (درویشی، بی‌تا: ۴)
- در جدول ۱، مشخصات چهار نسل، چهار عصر، سه موج و شش دوره‌ی جنگ‌ها که از منابع پیش‌گفته جمع‌آوری و توسط محقق بر مبنای بازه زمانی، عنوان، محوریت و ویژگی‌های عمده تلخیص شده، آورده شده است:

جدول ۱: خلاصه ویژگی‌های ۴ نسل و عصر جنگ، ۳ موج جنگ و ۶ دوره گوناگون جنگ

¹ Fourth Generation Warfare

² Fourth Epoch Warfare

³ Third Wave Warfare

عنوان	بازه زمانی	عنوان	محوریت	ویژگی‌های عمده
تبار جنگ	۱۶۴۸	نسل اول	فناوری تفنگ بدون خان	تفنگ‌های سر پر و تاکتیک‌های رزم‌آرایی
	۱۸۱۵	نسل دوم	فناوری تفنگ خان‌دار	چرخه‌ی گلوله و افزایش دقت، جایگزینی قدرت آتش بر قدرت نیروی انسانی
	۱۹۱۸	نسل سوم	ایده محور (نابودی دشمن به‌جای جنگ فرسایشی)	تانک ساخته شد، حمله‌ی برق‌آسا و غافلگیرکننده مطرح شد و عملیات زمان محور بود تا مکان محور
	در حال ظهور	نسل چهارم	فناوری نو و ایده محوری	تسلیمات هدایت مستقیم انرژی، روباتیک و عملیات روانی و جنگ‌های نامتقارن
تبار عصر جنگ	دوران باستان	عصر اول	انرژی انسان	سپاه فشرده و هنگ‌های سازمانی
	قرون وسطی	عصر دوم	انرژی حیوان	سه سبک سواره‌نظام (مرزدار، بومی و زرهی)
	دوره نوین	عصر سوم	انرژی مکانیکی	ظهور جنگ گروهی و نهادینه شدن جنگ نوین
	دوره پست مدرن	عصر چهارم	انرژی پسمکانیکی	سبک غربی مبتنی بر فناوری پیشرفته و سبک غیر غربی چریکی
تبار موج جنگ	۸۰۰۰ سال قبل از میلاد	موج اول	دوره کشاورزی	جنگ تن‌به‌تن
	۳۰۰۰ سال قبل از میلاد	موج دوم	دوره صنعتی	ارتش‌های انبوه، مجهز به تسلیحات استاندارد، جنگ بین دولت - ملت‌ها
	امروز	موج سوم	دوره دانش	جنگ مبتنی بر اقتصاد نوین، محوریت اطلاعات، جنگ‌افزارهای هدایت‌پذیر، روبات‌ها، فناوری غیر کشته‌نده، تسلیحات هدایت مستقیم انرژی و ویروس‌های رایانه‌ای، توانمندی خاص و جنگ

سایر				
جنگ‌های ابتدایی و جنگ‌های متمدن	جنگ‌های اولیه	دوره اول	از آغاز تا قرن ۱۵	دوره گوناگون جنگ
جنگ فنودالی و پادشاهی، ظهور دریانوردی، ایجاد ارتش‌های دائمی به‌عنوان عضو ثابت حکومت	سلاح گرم و اختراع باروت	دوره دوم	۱۴۵۰ تا ۱۷۷۵	
رقابت شدید تسلیحاتی، تولید انبوه تسلیحات و ادوات نظامی، حضور گسترده مردمی	جنگ‌های صنعتی	دوره سوم	۱۷۷۵ تا ۱۹۱۴	
اختراع هواپیما، تحول در لجستیک به‌وسیله‌ی راه‌آهن، به‌کارگیری تانک، موشک‌های هدایت‌شونده، اختراع رادار و مخابرات و استفاده از بالگرد و دکترین حمله رعدآسا	جنگ‌های مکانیزه	دوره چهارم	۱۹۱۴ تا ۱۹۴۵	
ظهور بمب‌افکن‌ها، موشک‌های بالستیک و کروز، شبکه‌سازی، رایانه‌ها و ابررایانه‌ها، سامانه‌های فرماندهی و کنترل و زیردریایی‌ها	جنگ‌های اتمی	دوره پنجم	۱۹۹۱ تا ۱۹۴۵	
نظام یکپارچه فرماندهی و کنترل، جنگ‌های فضایی، تسلیحات هدایت‌شونده دقیق و گسترده، جنگ اطلاعاتی و الگوهای جنگی ناتوان‌سازی راهبردی	برتری اطلاعات	دوره ششم	۱۹۴۵ تا ۲۰۲۵	

انواع جنگ‌های آینده از منظر اندیشمندان نظامی:

بر اساس مطالعات صورت گرفته در منابع ذیل، جنگ‌های زیر در دسته‌ی جنگ‌های در حال ظهور و آینده طبقه‌بندی می‌شوند:

۱. جنگ شبکه محور. (اندیشگاه شریف، ۱۳۸۸)
۲. عملیات تأثیر محور. (همان)
۳. جنگ بدون سرنشین. (همان)
۴. جنگ دانش‌بنیان (همان)
۵. جنگ اطلاعات راهبردی. (اندیشگاه شریف، ۱۳۸۸)
۶. جنگ نیابتی. (واثق، ۱۳۹۲)

۷. جنگ شناختی. (محمدی نجم، ۱۳۸۷)

در جدول شماره ۲ نگارنده مقاله، مشخصات انواع جنگ‌های آینده از منظر هدف، ویژگی‌ها و روش/ابزار را از منابع پیش گفته اخذ و آورده است.

جدول ۲: مشخصات جنگ‌های در حال ظهور و آینده

نوع جنگ	هدف	ویژگی‌ها	روش / ابزار
۱ جنگ شناختی	- خود همگام‌سازی و انجام کارها بدون فرمان- های سستی و متعارف - بهبود درک و دانش - نسبت به نیست فرمانده ارشد - بهبود درک و دانش نسبت به شرایط عملیات - در تمام سطوح فرماندهی - افزایش توانایی برای بهره‌برداری از دانش گروهی جهت کاهش ابهام	- تجسم نظامی مفاهیم عصر اطلاعاتی - بهبود اثربخشی و بهره‌وری عملیات - توانمندتر بودن نیروهای شبکه‌ای - گردش اطلاعات از طریق رایانه	- حذف سامانه‌های سلسله‌مراتبی بهبوده - حذف منافع بخشی - حذف سامانه‌های ناهماهنگ - و زائد - سرمایه‌گذاری در سامانه‌های فن آوری اطلاعات، نرم‌افزارها، فناوری نانو، ماشین‌های بدون سرنشین، تراشه‌های پردازشگر رایانه‌ای، ماهواره‌ها، ساختارهای شبکه‌ای، پهنای - باند امواج رادیویی
۲ عملیات روانی	- تغییر رفتار دشمن به شکلی که وادار به تسلیم و ترک محاصره شود	- فاصله گرفتن از رویکرد خطی، تخریب محور و فرسایش محور - کاهش نیاز به نیرو در صحنه نبرد	- شناسایی نتایج یا اهداف استراتژیک - به‌کارگیری تأثیرگذارهای رزمی و غیر رزمی
۳ جنگ بدون سرنشین	- غلبه بر محدودیت‌های منابع انسانی، بهبود توانمندی‌های عملیاتی	- مزیت‌های رقابتی متغیر - کاهش نیاز به نیروی انسانی	- پهپادها، سکوها و ماشین‌های بدون سرنشین، تفنگ‌ها یا خمپاره‌اندازهای متحرک کنترل از راه دور، وسایل نقلیه - زیردریایی - فرماندهی، کنترل، ارتباطات و رایانه

نوع جنگ	هدف	ویژگی‌ها	روش / ابزار
۴ جنگ غیر کشنده	- کاهش مرگ‌آوری، جلوگیری از تخریب محیط‌زیست و درعین‌حال، تحقق تأثیرات موردنظر برای مدیریت رقیب	- از کار انداختن افراد و غیرفعال کردن تجهیزات با حداقل خسارات - و صدمات وارده به ساختمان‌ها و محیط‌زیست - پرهیز از وارد آوردن صدمات، جراحات و تلفات غیرضروری - موقتی بودن تأثیر آن‌ها و برگشت‌پذیری افراد - جایگزین‌هایی در عوض استفاده از ابزار کشنده - فناوریانه بودن ابزار مورد استفاده	- گلوله‌های لاستیکی و پلاستیکی - شبکه‌های پیچیده - افشانه‌های سوزآور همچون فلفل و گاز اشک‌آور - ابزارهای بیهوش‌کننده الکتریکی همچون تفنگ Taser و ...
۵ جنگ دانش‌بنیان	- دستیابی به تأثیرات (اهداف) نظامی مختلف از طریق دانش‌بنیان نمودن مؤلفه‌های مؤثر در جنگ‌ها	- استفاده از دانش نظامی صحنه نبرد - استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی - تأمین هوشیاری برتر از صحنه نبرد و تصمیم‌گیری سریع‌تر از دشمن - متکی به جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات	- به‌کارگیری حس‌گرهای پیشرفته، فناوری اطلاعات و ابزارهای تحلیلی پردازش اطلاعات - تبدیل اطلاعات به دانش - صحنه نبرد
۶ راهبردی اطلاعات	- به‌کارگیری راهبردی اطلاعات در جنگ‌ها به کمک فناوری نوین جهت تحقق اهداف	- ظهور تغییرات بنیادی در مؤلفه اطلاعاتی جنگ راهبردی به سبب تغییرات بنیادین در فن‌آوری	- تعامل دو حوزه مجزا (جنگ راهبردی و جنگ اطلاعاتی)
۷ جنگ نیابتی	- کاهش و حذف تلفات نیروهای خودی - حفظ پرستیژ کشور بزرگ‌تر که جنگ را هدایت می‌کند - رسیدن به اهداف بدون استفاده از امکانات خودی	- عدم اختصاص به حوزه نظامی - امکان استفاده در تمامی حوزه‌ها (رسانه، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و...) - به‌کارگیری توسط قدرت‌های بزرگ	- استفاده از ابزارهای سخت و نرم - استفاده از نیروها و ابزار محلی

نوع جنگ	هدف	ویژگی‌ها	روش / ابزار
۸	- نفوذ به حوزه شناخت، ذهن و قلب دشمن جهت ایجاد تأثیر و نهایتاً تغییر رفتار دشمن - تأثیرگذاری بر ذهن و اراده مردم و رهبران	- مبتنی بر عنصر شناخت - دارای فضایی مجازی، سیال و نرم-افزاری - شرایط عدم قطعیت، بی‌نظمی و آشوبناکی، هویت ذهنی و انتزاعی، سیالیت، غیر سببی بودن روابط اجزاء و عدم تعریف دقیق پیروزی و شکست - بدون محدودیت‌های فیزیکی (زمان و فضا) - انسجام نیروها بر اساس پیوندهای ایدئولوژیک، فرقه‌ای یا قومی	- استفاده از تمامی ابزارها (دیپلماتیک، اطلاعاتی، اقتصادی و...) به‌غیر از ابزار نظامی - به‌کارگیری فن‌آوری اطلاعاتی و بهره‌برداری بیرونی از اطلاعات - مدل فرماندهی و کنترل مبتنی بر معماری شبکه‌ای - تربیت نیروهای چابک، انعطاف‌پذیر و پیچیده در شرایط پیچیده و پرآشوب

راهبردهای نظامی در جنگ‌های آینده

با پیشرفت فناوری، عملیات نظامی در آینده غیرخطی و هم‌زمان بوده و صحنه‌ی نبرد ۳۶۰ درجه شکل خواهد گرفت و جنگ به فضا نیز گسترش می‌یابد. چنین جنگ‌هایی به سربازانی نیاز دارد که بتوانند با ابزارهای پیشرفته در آن‌ها شرکت کنند. بر این اساس راهبردهای نظامی جنگ‌های آینده را می‌توان متشکل از اصول زیر دانست: (درویشی، بی‌تا: ۱۷۸ - ۱۷۵)

۱. سلطه‌ی عدم اطمینان و تغییرپذیری در جنگ‌های آینده
۲. گسترش نبردهای نامتقارن
۳. سایه‌افکندن سلاح‌های انهدام جمعی تقریباً بر تمام صحنه‌های جنگ
۴. گسترش جنگ‌های چریکی
۵. ناکامی نیروهای منظم در مغلوب ساختن دشمنان احتمالی و تکیه بر جنگ‌های نامنظم

رویکردهای محتمل در جنگ‌های آینده

در دوره‌های مختلف، رویکردهای مختلفی از جنگ‌ها را شاهد بوده‌ایم. در جنگ‌های آینده، رویکردهای ذیل محتمل است:

۱. درگیری در مقابل رقابت
۲. جنگ فیزیکی در برابر نبرد فکری
۳. اصل صرفه‌جویی نیروها
۴. مکان در برابر زمان
۵. حمله‌ی فیزیکی در برابر هدف اخلاقی
۶. ابزارها در برابر برداشت‌ها
- ۷.

ملاک‌های ملموس پیروزی در برابر ملاک‌های ناملموس پیروزی ۸. برتری اطلاعاتی ۹. سخت‌افزار در برابر نرم‌افزار ۱۰. جنگ در برابر آمادگی ۱۱. بردن در برابر نباختن (صفوی و ذوالفقاری، ۱۳۹۱: ۶۱-۵۳).

ویژگی‌های جنگ‌های آینده

در دوره‌های مختلف جنگ، شاهد رویکردهای متفاوت هستیم به گونه‌ای که ابعاد و مؤلفه‌های جنگ (شامل زمان، مکان، سطح نبرد، وسعت منطقه درگیری، میزان دقت و سرعت، به کارگیری سایر مؤلفه‌های غیرنظامی، میزان به کارگیری فناوری‌های نوین و ...) در هر عصری متفاوت با عصر دیگر ظهور می‌کند. با توجه به مطالب و موضوعات پیش گفته می‌توان ویژگی‌های جنگ‌های آینده را به شرح ذیل برشماری نمود و پس از تأیید روایی آن، از طریق جامعه آماری به آزمون گذاشت:

۱. ناهمگون بودن
۲. کوتاه بودن زمان درگیری
۳. وسیع بودن منطقه‌ی نبرد
۴. اجرای سریع و قاطع با شدت عمل زیاد
۵. انطباق سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبرد
۶. سرعت بالا در چرخش اطلاعات
۷. دستیابی هم‌زمان به اهداف سیاسی نظامی
۸. آماده نمودن افکار عمومی برای جنگ
۹. دقت، هوشمندی و قدرت تخریب بالای تسلیحات
۱۰. استفاده از فناوری مدرن و پیچیده برای اداره‌ی جنگ
۱۱. غیر تناوبی بودن جنگ. (سلامی، ۱۳۸۳)
۱۲. ائتلافی بودن
۱۳. اجرای عملیات روانی مستمر (ویژه‌نامه ۱۱ سپتامبر، ۱۳۸۱: ۲۴)

روش‌شناسی تحقیق:

نوع این تحقیق با توجه به ماهیت و ویژگی اهداف و سؤالات آن، از نوع کاربردی- توسعه‌ای و روش آن موردی- زمینه‌ای می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات، اسنادی - کتابخانه‌ای و از طریق پرسشنامه باز و شیوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده از رویکردهای کمی و کیفی به صورت توأمان (از طریق به کارگیری نرم‌افزارهای spss و excel) می‌باشد. با توجه به دو بُعدی بودن موضوع پژوهش، سه گروه از افراد به عنوان جامعه آماری مورد توجه قرار گرفتند:

الف- افراد مسلط به مقوله بسیج منابع ملی

ب- افراد آشنا با مباحث دفاع و تهدیدات آینده

پ- افراد آشنا به هر دو حوزه‌ی تهدیدات و بسیج منابع ملی شامل فرماندهان لشگری و کشوری در سطوح راهبردی.

برای انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی و برای دستیابی به حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که در نهایت حجم جامعه نمونه ۸۰ نفر (بر مبنای حجم جامعه ۱۶۶ نفر) محاسبه گردید که پس از توزیع پرسشنامه‌ها ۷۷ پرسشنامه جمع‌آوری، مورد بهره‌برداری و تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

بر مبنای ویژگی‌های تهدیدات آینده و نیز کارکردهای بسیج منابع ملی، دو پرسشنامه تنظیم (که به پیوست آمده است) و پس از تأیید روایی و پایایی آن‌ها، در بین جامعه نمونه توزیع و داده‌های جمع‌آوری شده به کمک نرم‌افزار spss مورد ارزیابی قرار گرفت.

در این پژوهش برای تعیین روایی پرسش‌نامه ابتدا شاخص‌های به دست آمده از ادبیات تحقیق جمع‌آوری، سپس به کمک سه نفر از خبرگان این حوزه، تعدادی از گزینه‌ها که تأثیر کمتری داشتند حذف و اصلاحات مورد نظر آن‌ها اعمال گردید. برای اثبات پایایی پرسش‌نامه‌ها نیز از روش آلفای کرونباخ ۱ استفاده شد که بر اساس محاسبات صورت گرفته توسط نرم‌افزار spss این ضریب برای پرسش‌نامه ویژگی‌های تهدیدات آینده معادل ۰/۹۷۱ و برای پرسشنامه کارکردهای

بسیج منابع ملی معادل ۰/۹۸۷ محاسبه گردید که چون بالاتر از ۰/۷۵ هستند پایایی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت.

سپس با شناخت مهم‌ترین ویژگی‌های جنگ‌های آینده در افق ۱۴۰۴ و نیز مهم‌ترین کارکردهای بسیج منابع ملی، میزان تأثیر و نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده، از طریق تنظیم و توزیع پرسشنامه شماره ۳ (که به پیوست آمده است) به آزمون گذاشته شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق:

جمعیت شناختی پاسخ‌دهندگان:

- از نظر سطح تحصیلی: ۵ نفر معادل ۶,۵٪ کارشناس، ۳۱ نفر معادل ۴۰,۳٪ کارشناس ارشد و ۴۱ نفر معادل ۵۳,۲٪ دکتری
- از نظر جایگاه شغلی: ۸ نفر معادل ۱۰,۳٪ دارای جایگاه خدمتی ۱۷، ۳۳ نفر معادل ۴۲,۹٪ دارای جایگاه خدمتی ۱۸ و ۳۶ نفر معادل ۴۶,۸٪ دارای جایگاه خدمتی ۱۹
- از نظر رده خدمتی: ۲۴ نفر معادل ۳۱,۲٪ در ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۷ نفر معادل ۲۲,۱٪ آجا، ۲۳ نفر معادل ۲۹,۸٪ سپاه، ۷ نفر معادل ۹,۱٪ ناجا و ۶ نفر معادل ۷,۷٪ در ودجا مشغول خدمت می‌باشند.

بر مبنای ویژگی‌های تهدیدات (جنگ‌های) آینده، پرسشنامه‌ای (که به پیوست آمده است) تنظیم و به نمونه آماری شامل ۷۷ نفر از جامعه آماری (افراد مسلط به بحث تهدیدات) شاغل در سازمان‌های مختلف نظامی داده شد و داده‌های حاصل از آن به کمک نرم‌افزار spss به شرح ذیل مورد ارزیابی قرار گرفت:

در ابتدا نرمال بودن داده‌ها، به علت حجم نمونه بالا (بیشتر از ۵۰)، از طریق آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف مورد ارزیابی قرار گرفت. جهت بررسی نرمال بودن داده‌ها، میزان sig (سطح معناداری) متناظر با داده‌ها را بررسی می‌کنیم. چنانچه میزان sig برای هر کدام از متغیرها بیشتر از ۰,۰۵ (پنج صدم) باشد، نتیجه می‌گیریم که داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند و بالعکس. در ادامه نتایج حاصله ارائه شده است.

جدول ۳: بررسی نرمال بودن داده‌های جدول ویژگی‌های تهدیدات آینده

ویژگی‌های تهدیدات آینده	Statistic	df	Sig.
دارای تغییرات بنیادین	.۲۳۸	۷۷	.۰۰۰
عدم قطعیت	.۲۳۲	۷۷	.۰۰۰
غیرخطی شدن نبرد	.۳۱۰	۷۷	.۰۰۰
کاهش فاصله سطوح راهبردی و راهکنشی	.۲۳۴	۷۷	.۰۰۰
ائتلافی بودن	.۲۶۴	۷۷	.۰۰۰
درهم‌تنیده بودن ابعاد زمان و مکان	.۲۸۰	۷۷	.۰۰۰
دانش و فن‌آوری محور بودن	.۳۹۹	۷۷	.۰۰۰
پیچیدگی و آشوبناکی الگوها	.۲۸۳	۷۷	.۰۰۰
برق‌آسا بودن (سرعت در عملیات)	.۳۱۲	۷۷	.۰۰۰
رنگ باختن سریع انگاره‌ها	.۲۸۳	۷۷	.۰۰۰
تحلیل هزینه - فایده در جنگ	.۲۲۹	۷۷	.۰۰۰
تغییر سریع فناوری‌های دفاعی	.۲۴۶	۷۷	.۰۰۰
عدم تقارن	.۲۵۹	۷۷	.۰۰۰
کوتاه شدن زمان درگیری	.۲۲۷	۷۷	.۰۰۰
افزایش وسعت منطقه نبرد	.۲۵۶	۷۷	.۰۰۰
تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات	.۳۴۱	۷۷	.۰۰۰
توجه به افکار عمومی (جنگ روانی، فریب و رسانه‌ها)	.۳۲۶	۷۷	.۰۰۰
دقت و هوشمندی	.۳۶۳	۷۷	.۰۰۰
دور ایستا بودن	.۲۹۴	۷۷	.۰۰۰
اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده	.۳۷۷	۷۷	.۰۰۰
چندمنظوره شدن واحدهای نظامی	.۲۳۱	۷۷	.۰۰۰
به‌کارگیری گسترده علوم شناختی	.۲۴۵	۷۷	.۰۰۰
مکانیزه شدن همه عرصه‌های نبرد	.۲۷۸	۷۷	.۰۰۰
گسترش به‌کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیر کشنده‌ها)	.۲۸۷	۷۷	.۰۰۰

جدول ۴: بررسی نرمال بودن داده‌های جدول کارکردهای بسیج منابع ملی

کارکردهای بسیج منابع ملی	Statistic	df	Sig.
بازدارندگی	۳۴۴	۷۸	.۰۰۰
افزایش قدرت از طریق هم‌افزایی توانمندی‌ها	.۲۴۳	۷۸	.۰۰۰
بهره‌گیری بهتر و کارآتر از منابع از طریق: شناسایی، ترکیب یا تبدیل، حفاظت از منابع و استفاده از آن‌ها به‌اندازه و متناسب با مقدار موردنیاز و درنهایت بازتولید منابع مصرف‌شده	.۲۵۴	۷۸	.۰۰۰
فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم	.۲۴۹	۷۸	.۰۰۰
تأمین سریع نیازمندی‌های موردنیاز از طریق شبکه‌سازی سازمان‌های دولتی و غیردولتی	.۲۴۷	۷۸	.۰۰۰
به‌کارگیری ظرفیت‌های داخل و خارج کشور در راستای تحقق اهداف	.۲۵۳	۷۸	.۰۰۰
ارتقاء پایداری ملی از طریق مشارکت گسترده مردم	.۲۴۳	۷۸	.۰۰۰

نتیجه: با توجه با جداول فوق، میزان *sig* متناظر با هر یک از داده‌ها برابر با ۰,۰۰۰ می‌باشد که از ۰,۰۵ کمتر است. در نتیجه داده‌های این جداول از توزیع نرمال برخوردار نبوده و از آمار ناپارامتریک برای تحلیل استنباطی استفاده می‌کنیم.

رتبه‌بندی داده‌ها:

از آنجاکه توزیع داده‌های پرسشنامه نرمال نیست بنابراین جهت رتبه‌بندی داده‌ها از آزمون فریدمن استفاده می‌شود. این آزمون برای بررسی یکسان بودن اولویت‌بندی (رتبه‌بندی) تعدادی از متغیرهای وابسته کاربرد دارد به‌گونه‌ای که اگر فرضیه صفر آن رد شود، تنها می‌توان نتیجه‌گیری کرد که میانگین رتبه‌ها یکسان نیست ولی هرگونه نتیجه‌گیری دیگر حالت توصیفی دارد و قابل اتکا نیست. (مؤمنی، ۱۳۸۹: ۱۰۹)

جدول ۵ رتبه‌بندی میزان تأثیر ویژگی‌های تهدیدات آینده

رتبه	میانگین	ویژگی‌های تهدیدات آینده در افق ۱۴۰۴	رتبه
۱	۱۶,۳۴	دانش و فن‌آوری محور بودن	۱
۲	۱۶,۰۲	اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده	۲
۳	۱۵,۵۶	دقت و هوشمندی	۳
۴	۱۵,۱۶	تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات	۴
۵	۱۴,۷۳	توجه به افکار عمومی (نقش بارز جنگ روانی، فریب و رسانه‌ها)	۵
۶	۱۴,۱۳	غیرخطی شدن نبرد	۶
۷	۱۳,۶۵	مکانیزه شدن (به‌کارگیری بدون سرنشین‌ها) همه عرصه‌های نبرد	۷
۸	۱۳,۵۰	برق‌آسا بودن (سرعت در عملیات)	۸
۹	۱۳,۲۳	درهم‌تنیده بودن ابعاد زمان و مکان	۹
۱۰	۱۲,۹۵	ائتلافی بودن	۱۰
۱۱	۱۲,۷۵	عدم تقارن	۱۱
۱۲	۱۲,۳۲	دور ایستا بودن	۱۲
۱۳	۱۲,۲۱	دارای تغییرات بنیادین	۱۳
۱۴	۱۱,۹۷	به‌کارگیری گسترده علوم شناختی	۱۴
۱۵	۱۱,۹۶	پیچیدگی و آشوبناکی الگوها	۱۵
۱۶	۱۱,۶۶	افزایش وسعت منطقه نبرد	۱۶
۱۷	۱۱,۵۵	چندمنظوره شدن واحدهای نظامی	۱۷
۱۸	۱۱,۳۶	کوتاه شدن زمان درگیری	۱۸
۱۹	۱۱,۱۷	تغییر سریع فناوری‌های دفاعی	۱۹
۲۰	۱۰,۹۰	عدم قطعیت	۲۰
۲۱	۱۰,۴۷	گسترش به‌کارگیری ناتوان‌کننده‌ها (غیر کشنده‌ها)	۲۱
۲۲	۱۰,۲۱	کاهش فاصله سطوح راهبردی و راهکنشی	۲۲
۲۳	۸,۱۴	تحلیل هزینه - فایده در جنگ	۲۳
۲۴	۸,۰۵	رنگ باختن سریع انگاره‌ها	۲۴

جدول ۶: رتبه‌بندی کارکردهای بسیج منابع ملی

میانگین رتبه	کارکردهای بسیج منابع ملی
۱۳,۳۵	بازدارندگی
۱۲,۴۸	افزایش قدرت از طریق هم‌افزایی توانمندی‌ها
۱۲,۲۲	فراهم‌آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم
۱۱,۵۵	ارتقاء پایداری ملی از طریق مشارکت گسترده مردم
۱۱,۴۴	به‌کارگیری ظرفیت‌های داخل و خارج کشور در راستای تحقق اهداف
۱۱,۱۶	تأمین سریع نیازمندی‌های موردنیاز از طریق شبکه‌سازی سازمان‌های دولتی و غیردولتی
۱۱,۰۵	بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع

یافته‌های مرحله اول:

۱. از آنجاکه میانگین رتبه ویژگی‌های جنگ‌های آینده ۱۲,۴۹ می‌باشد، لذا ۱۱ ویژگی اول (از ۲۴ ویژگی به آزمون گذاشته شده) که نصاب بالاتر از میانگین را کسب نموده‌اند به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های تهدیدات آینده شناسایی و از آن‌ها در ادامه مراحل تحقیق استفاده خواهد شد.
۲. با توجه به این‌که رتبه کارکردهای بسیج منابع ملی بسیار نزدیک به یکدیگر می‌باشد لذا تمامی کارکردها مورد تأیید قرار گرفته و از آن‌ها در ادامه مراحل تحقیق استفاده خواهد شد.

تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه سوم:

در ابتدا میانگین میزان اثر متقابل هر زوج از ویژگی‌ها، توسط نرم‌افزار *spss* محاسبه گردید که در درایه‌های جدول ۶ منظور گردیده است. سپس در ادامه تأثیر هر کدام از ویژگی‌های تهدیدات آینده بر کارکردهای بسیج منابع ملی (مجموع ۱۱ ویژگی) و برعکس، تأثیر هر کدام از کارکردهای بسیج منابع ملی بر مقوله‌ی تهدیدات آینده (مجموع ۷ ویژگی) بر مبنای میانگین میزان تأثیر هر یک از متغیرها به کمک نرم‌افزار *excel* محاسبه گردید. لازم به ذکر است به‌منظور تسهیل در نمایش نتایج جدول ۶، ویژگی‌های مورد آزمون کُدهای شده‌اند (۱۱ ویژگی تهدیدات آینده به ترتیب رتبه از ۱ تا ۱۱ و ۷ کارکرد بسیج منابع ملی از *a* تا *g*).

جدول ۷: میزان تأثیر متقابل کارکردهای بسیج منابع ملی و ویژگی‌های تهدیدات آینده

میانگین	کارکردهای بسیج منابع ملی							ویژگی‌های جنگ‌های آینده
	g	f	e	d	c	b	a	
۳.۳۷	۲.۲	۳.۲	۳.۴	۳.۶	۳.۶	۳.۶	۴.۰	۱
۳.۳۱	۲.۴	۲.۶	۳.۶	۳.۶	۳.۴	۴.۲	۳.۴	۲
۳.۱۱	۲.۶	۳.۰	۲.۶	۳.۸	۳.۴	۲.۶	۳.۸	۳
۳.۵۱	۲.۶	۳.۴	۴.۲	۳.۲	۴.۶	۳.۰	۳.۶	۴
۳.۲۳	۳.۸	۲.۸	۱.۸	۳.۶	۲.۶	۳.۲	۴.۸	۵
۳.۱۱	۳.۶	۲.۴	۲.۲	۳.۸	۲.۶	۳.۲	۴.۰	۶
۲.۵۷	۱.۶	۲.۴	۱.۶	۳.۰	۳.۰	۳.۲	۳.۲	۷
۲.۷۱	۲.۰	۲.۰	۳.۸	۲.۴	۲.۸	۲.۶	۳.۴	۸
۳.۰۹	۳.۰	۲.۴	۳.۰	۳.۲	۳.۴	۲.۶	۴.۰	۹
۳.۳۱	۳.۶	۴.۰	۱.۸	۲.۸	۳.۲	۳.۶	۴.۲	۱۰
۳.۱۴	۳.۶	۲.۴	۳.۴	۳.۶	۲.۸	۲.۲	۴.۰	۱۱
	۲.۸۲	۲.۷۸	۲.۸۵	۳.۳۳	۳.۲۲	۳.۰۹	۳.۸۵	میانگین

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

- الف- با توجه به جدول شماره ۶، مهم‌ترین ویژگی‌های جنگ‌های آینده که بیشترین اثر را بر روی کارکردهای بسیج منابع ملی خواهند داشت به ترتیب عبارت‌اند از:
۱. تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات (کد ۴)
 ۲. دانش و فناوری محور بودن (کد ۱)
 ۳. اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده (کد ۲)
 ۴. ائتلافی بودن (کد ۱۰)

ب- با توجه به جدول شماره ۶، مهم‌ترین کارکردهای بسیج منابع ملی که بیشترین تأثیر را بر روی تهدیدات آینده خواهند گذاشت به ترتیب عبارت‌اند از:

۱. بازدارندگی (a)
۲. فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم (d)
۳. بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع از طریق شناسایی، ترکیب یا تبدیل، حفاظت از منابع و استفاده از آن‌ها به‌اندازه و متناسب با مقدار موردنیاز و درنهایت بازتولید منابع مصرف‌شده (c)

تحلیل کیفی: با توجه به نتایج حاصله از تحلیل‌های کمی، می‌توان نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده را به شرح ذیل توصیف نمود:

۱. بر اساس ویژگی‌های "تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات" و "دانش و فن‌آوری محور بودن"

این ۲ ویژگی حکایت از نقش مهم و مؤثر موضوع فن‌آوری دانشی بخصوص فن‌آوری اطلاعات در جنگ‌های آینده دارد. بر این اساس مدیران سطوح مختلف می‌بایست به کمک نخبگان و متخصصان علمی و فناوری، اولاً هر یک از فرایندهای بسیج منابع را به‌صورت فناورانه و مبتنی بر دانش روز به انجام رسانده و ثانیاً کل فرایند را مبتنی بر فن‌آوری اطلاعات برنامه‌ریزی نموده و اجرایی نمایند. بدیهی است از این رهگذر، بسیج منابع هم به صورتی علمی و مبتنی بر آخرین فناوری‌ها و دستاوردهای علمی به انجام می‌رسد و هم به کمک این فناوری‌ها، می‌توانیم بر عنصر زمان (که نقشی حیاتی در جنگ‌های آینده ایفا می‌کند) چیره شده و در حداقل زمان ممکن و با شناسایی منابع موجود به کمک زیرساخت‌های اطلاعاتی فراهم‌شده، نسبت به بسیج منابع موردنیاز و ترکیب آن‌ها، توزیع منطقی و علمی منابع و درنهایت بهره‌برداری به‌موقع و بهینه از آن‌ها اقدام نماییم.

۲. بر اساس ویژگی "اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده"

در تمامی جنگ‌ها همواره "فرمانده" نقشی محوری در نتیجه جنگ‌ها داشته است به‌گونه‌ای که در صفحات تاریخ، نام جنگ‌ها با نام فرمانده پیروز آن‌ها عجین می‌باشد. به‌مرور زمان و با گسترده شدن وسعت منطقه نبرد، تحول در ابزار و تجهیزات جنگی، افزایش عرصه جنگ‌ها و به‌تبع آن‌ها افزایش میزان داده‌ها، دیگر یک نفر به‌عنوان فرمانده نمی‌تواند بر تمامی عرصه‌های نبرد اشراف داشته و بنا به شرایط، تصمیمات مقتضی و مؤثر را اتخاذ نماید؛ ازاین‌رو مرکزی با عنوان مرکز فرماندهی و کنترل، مغز متفکر جنگ‌ها را تشکیل داده و عملیات تصمیم‌سازی را برای فرماندهان عالی‌رتبه انجام می‌دهد. حال با الگوگیری از این روند، تمامی فرایندهای بسیج منابع ملی نیز می‌بایست تحت نظر مرکز فرماندهی و کنترل به انجام برسد تا از این طریق اولاً تصمیماتی در سطح کلان و راهبردی (توسط رهبران) اتخاذ شود و ثانیاً انجام کلیه فعالیت‌ها (توسط مدیران) با هدایت و هماهنگی این مرکز انجام‌شده و ضمن جلوگیری از موازی کاری‌ها، هم‌افزایی هر چه بیشتر در فعالیت‌ها را سبب شود.

۳. بر اساس ویژگی "ائتلافی بودن"

تعداد نقش آفرینان در جنگ‌های ابتدایی فقط محدود به طرفین درگیری می‌شد ولی با گذشت زمان و افزایش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و نیز گره خوردن منافع برخی کشورهای همسایه به یکدیگر و در سطحی بالاتر، به اقتضای منافع قدرت‌های منطقه‌ای و یا بین‌المللی، انگیزه لازم برای آن‌ها به منظور اقدام به همکاری در سطوح مختلف (پشتیبانی اطلاعاتی - تسلیحاتی - مالی، حمایت سیاسی و یا مشارکت مستقیم در نبرد و...) با یکی از طرفین اصلی درگیر در جنگ فراهم گردید. در سالیان اخیر این روند به قدری توسعه یافت که شاهد همکاری‌های گسترده از سوی کشورهای مختلف و تشکیل سازمان‌های گوناگون (ناتو، شورای همکاری خلیج فارس و...) به منظور حمایت از یکدیگر در جنگ‌های آتی، در قالب ائتلاف‌های منطقه‌ای و بعضاً بین‌المللی چندجانبه بوده‌ایم. بر این اساس، نقش و اهمیت بسیج منابع ملی و لزوم به کارگیری آن در جنگ‌های ائتلافی دوچندان بوده و در این راستا، رهبران می‌بایست موضوع بسیج منابع ملی را حتی در محدوده‌ای وسیع‌تر از مرزهای کشور خود بلکه در محدوده کشورها و یا حتی ملت‌های دارای منافع مشترک با خود تعریف نموده و به عنوان مثال در کشور ما، بسیج منابع ملی را به بسیج منابع امت اسلامی تعمیم دهند تا بتوانند به کمک ائتلاف‌هایی مؤثر، قدرت خود را از طریق هم‌افزایی افزایش داده و مقابل دشمنان متحد شده خود، صف‌آرایی پیروزمندانه نمایند.

۴. بر اساس کارکرد "بازدارندگی"

همان‌طور که در تحلیل‌های کمی مشخص گردید مهم‌ترین کارکرد بسیج منابع ملی بازدارندگی است. همان‌که قرآن کریم در آیه شریفه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...» با عبارت «... تُرْهِبُونَ بِهِ...» از آن یاد می‌کند. به بیان دیگر ایجاد زیرساخت‌های لازم به منظور امکان بسیج منابع ملی ذیل دستور «آماده شدن با همه استطاعت» قرار می‌گیرد که نتیجه آن ترساندن دشمن و بازداشتن او از هرگونه اقدام خصمانه علیه منافع ملی‌مان می‌باشد. بر این اساس هم بایستی خود آماده شویم (ایجاد ساختارهای لازم حقوقی، فنی، مالی و...) و هم به شیوه‌های مختلف از جمله برگزاری مانورهای مختلف، این آمادگی را به دشمن اعلام نماییم.

۵. بر اساس کارکرد "فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع"

تنوع تهدیدات، پیچیدگی و غیرخطی شدن آن‌ها و نیز امکان بروز و ظهور پدیده‌های نو در این عرصه، ما را مجاب می‌کند تا شرایط را به گونه‌ای فراهم نماییم که در صورت بروز تهدیدات مختلف و هم‌زمان، امکان پاسخ‌گویی متنوع را داشته باشیم؛ بر این اساس، رهبران و مدیران می‌بایست ضمن رصد و پایش تهدیدات آینده، سناریوهای مختلف حملات نظامی دشمن را شناسایی

نموده و با حفظ و ارتقاء آمادگی‌های مختلف، به گونه‌ای منعطف برنامه‌ریزی نمایند که در شرایط مختلف و بحران‌های پیش‌بینی نشده، بتوانند با بسیج منابع موردنیاز (در زمان و مکان موردنیاز) امکان پاسخ‌گویی مؤثر به انواع تهدیدات نامتقارن را فراهم آورند. در این راستا استفاده از توان بالای پایگاه‌های بسیج مردمی که در همه نقاط کشور حضوری فعال دارند، می‌تواند راه‌حلی مناسب برای این عرصه به حساب آید.

۶. بر اساس کارکرد " بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع "

یکی از فاکتورهای مهم در جنگ‌ها نحوه مدیریت منابع موردنیاز می‌باشد که در تعیین سرنوشت نبرد نقشی اساسی ایفا می‌نماید. ممکن است یک جنگ مانند دفاع مقدس چند سال به طول انجامد؛ نکته مهم آن است که منابع ملی محدود هستند و صرفاً فراهم آوردن شرایط به‌منظور بسیج منابع کفایت نمی‌کند بلکه نحوه به‌کارگیری منابع و میزان استفاده از آن به گونه‌ای که با گذشت زمان خللی در کار پیش نیاید بسیار مهم و حیاتی خواهد بود. در این راستا می‌بایست مدیران اولاً منابع را پس از شناسایی به جهت میزان اهمیت آن‌ها اولویت‌بندی نمایند و ثانیاً شرایط را به گونه‌ای فراهم نمایند که ضمن حفاظت از آن‌ها، پس از به‌کارگیری و تخصیص منابع موردنیاز، امکان بازتولید و جایگزینی آن‌ها فراهم گردد.

ب- پیشنهادها:

حال که در این پژوهش نقش بی‌بدیل بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده تبیین گردید، پیشنهاد می‌گردد موضوعات ذیل در تحقیقات آینده موردپژوهش قرار گیرد:

الف- پیشنهادهای اجرایی:

۱. برگزاری مانورها و رزمایش‌های استانی و کشوری (در سطح سازمان‌های لشگری و کشوری) با هدف آماده‌سازی زیرساخت‌های اجرای طرح بسیج منابع ملی
۲. تشکیل نشست‌های تخصصی برای فرماندهان نظامی به‌منظور آشنا نمودن آن‌ها با طرح بسیج منابع ملی و چگونگی بهره‌گیری از آن در جنگ

ب- پیشنهادهای پژوهشی:

- طراحی سامانه بسیج منابع ملی با هدف شناسایی منابع ملی در مناطق مختلف، به‌روزرسانی اطلاعات، فراخوانی منابع موردنیاز و...

فهرست منابع:

الف- منابع فارسی

- بیانات رهبر معظم انقلاب در تاریخ‌های ۱۳۶۹/۹/۵، ۱۳۷۰/۶/۲۷، ۱۳۸۲/۴/۲۹، ۱۳۸۴/۱۲/۲۳ و ۱۳۹۳/۹/۶.
- اندیش گاه شریف، (۱۳۸۸)، پارادایم‌های حاکم بر جنگ‌های آینده، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- تیلی چارلز، (۱۳۸۵)، از بسیج تا انقلاب، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران.
- جمعی از نویسندگان، (۱۳۸۸)، عملیات تأثیر محور، رویکردها و ابعاد آن، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- جمعی از نویسندگان، (۱۳۸۸)، عملیات تأثیر محور، نظریه و کاربرد، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- درویشی، فرهاد، (۱۳۸۷)، پروژه تحقیقاتی جنگ‌های مدرن، بررسی تفاوت‌های آن با جنگ‌های پیشین، بررسی عامل فن‌آوری در جنگ‌های مدرن با تحولات مورد انتظار در جنگ و فناوری نظامی در دو دهه آینده.
- رشید، غلامعلی و کریمی، حمید، (بهار ۱۳۹۲)، بررسی عوامل مؤثر در توان نظامی بومی در قالب الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدید ناهمتراز، فصلنامه دفاع ملی، سال اول، شماره ۳.
- زهتاب سلماسی، یعقوب، (۱۳۸۵)، جنگ‌های آینده، تهران، دانشکده فرماندهی و ستاد آجا.
- سلامی، حسین و نصرتی، علیرضا، (بهار ۱۳۹۲)، مدیریت راهبردی علائم کم‌سو در نبردهای ناهمتراز، فصلنامه دفاع ملی، سال اول، شماره ۳.
- صفوی، سید یحیی و ذوالفقاری، مهدی، (زمستان ۱۳۹۱)، اشکال و اصول مختلف جنگ در نبردهای آینده، فصلنامه دفاع ملی، سال اول، شماره ۲.
- عمید، حسن، (۱۳۸۱)، فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر.
- قوام، عبدالعلی، (۱۳۶۵)، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران، سمت.
- کالینز، جان ام، (۱۳۷۰)، استراتژی بزرگ، ترجمه: کورش بایندر، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌الملل.
- کوچکی بادلانی، سجاد، (۱۳۹۱-۱۳۹۰)، تدوین راهبردهای دفاع همه‌جانبه برای مقابله با تهدیدات ناهمتراز در یک نبرد دریا پایه، دانشگاه عالی دفاع ملی.

- محمدی نجم، سید حسین، (۱۳۸۷)، **جنگ شناختی؛ بعد پنجم جنگ**، تهران، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- محمدی نیا، رضا، (۱۳۹۳)، **بسیج منابع ملی**، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- مؤمنی، منصور، (۱۳۸۹)، **تحلیل‌های آماری با استفاده از spss**، تهران، مؤلف.
- موحدی نیا، (۱۳۸۵)، **مفاهیم نظری و عملی دفاع غیرعامل**، تهران، مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی - معاونت آموزش و نیروی انسانی ستاد مشترک سپاه.
- نای، جوزف، (۱۳۸۹)، **قدرت نرم (ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل)**، ترجمه: سید محسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
- نوروزی، محمدتقی، (۱۳۸۵)، **فرهنگ دفاعی - امنیت**، تهران، سنا.
- واثق، محمود، (۱۳۹۲)، **آمریکا و راهبرد جنگ نیابتی در خاورمیانه و شمال آفریقا**، تهران، مؤسسه مطالعات آمریکا.
- ویژه‌نامه ۱۱ سپتامبر، (۱۳۸۱)، فصلنامه مطالعات راهبردی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، شماره ۳ و ۴.
- الیاسی، محمدحسین، (تابستان ۱۳۸۲)، **کاربرد عملیات روانی در جنگ نامتقارن**، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۲۳.
- یوشوآهو، (۲۰۰۳)، **ظهور شیوه نوینی از جنگ؛ نظریه و کاربرد عملیات تأثیر محور**، ترجمه: حسین رضضانی، تهران، مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.

ب- منابع انگلیسی

- Clausewitz Carl von (1984), *On War [Vom Krieg]* (Indexed ed). New Jersey Princeton University Press. p. 87. ISBN 978-0-691-01854-6

پ- سایت

- <http://maslahat.ir>

